

**İNANÇ KÜLTÜR VE TARİHSEL ARKA PLANDA
YANLIŞ ANLAŞILAN BİR İSİM “BÂYEZİD”
Misinterpretation Of The Name “Bâyezid” in Faith And in
Cultural And Historical Background**

Ali Sinan BİLGİLİ *

Özet

Osmanlı şehzadelerine ad olarak verilen “Bâyezid” ismini Alevî ve Bektaşî inancı çerçevesinde ele alanlar, “Yezid” adı üzerinden, Osmanlı hanedanının Alevî ve Bektaşî inancına karşı bir tavrı olduğu bunun üzerine Bâyezid kelimesinin anlamının ve hanedan üyelerine ad olarak konulmasının sebebinin tartışılması kaçınılmazdır. “Yezid” Kerbela’da Hz. Hüseyin’i şehit eden Yezid bin Muaviye’den dolayı tepki gören bir isimdir. Türkçede “Yezid” kelimesi; “*zulmeden, acımasız, hilekâr, sahtekâr*” anlamları ile kullanılmaktadır. Türkler bu ismi “*nefret edilen kimseler*” için kullanmaktadırlar. Osmanlı Devleti, mücadeleye girdikleri düşmanlarını, Yezid olarak isimlendirirler. Yıldırım Bayezid-Timur mücadelesinden bahsedilirken, Timur “Yezid”, Osmanlılar ise Peygamber soyuna benzetilir. Kimi yazarlar da benzer benzetmeler yapmışlardır. Tarihi kaynaklarda genellikle Yezid, zulmün ve zalimlerin temsilcisi olarak vasıflandırılır. Söviz gelimi Âşık Mehmed, Yezid’in adının geçtiği yerlerde “*Allah ona lanet etsin*” manasına gelen “*le’anehu’llah*” beddua kelimesini kullanmaktan çekinmez. Hadidî, Şani-zâde Mehmet Ata’ullah Efendi, Evliya Çelebi gibi yazarlar da Yezid kelimesine “pis, alçak, cahil, rezil, cünüp, haşerat, lanetli, kelb, adud (zalim)” gibi hakaret edici sıfatlar eklemişlerdir. Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi Yezid kelimesine “*kâfirlik*” gibi daha şiddetli bir anlam yükleyerek “*küffâr-ı Yezidân*” tabirini kullanmaktadırlar. Yezid kelimesi hem tarihî kaynaklarda, hem de günümüzde olumsuz bir anlama sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bâyezid isminin Osmanlı hükümdarlarına verilmesinde farklı bir durum söz konusudur. Bâyezid kelimesindeki “bâ-“ eki “baba/ata” manasında alınır ise “*Yezid’in babası/atası*” anlamı çıkar. Gerçek adı Ebû Yezid Tayfûr b. İsa b. Sürûşan olan Bâyezid-i Bistamî’nin adındaki dönüşüm halk li-sanındaki yaygın kullanım şekli ile izah edilmektedir. İşte bu yazım tarzına istinaden, “Bâ-yezid” kelimesinin, “Ebû-yezid” kelimesinin farklı bir yazım tarzı olduğu, lakin

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Erzurum. E-mail: sbilgili@atauni.edu.tr

aynı manaya geldiği yaygın bir kanaat olarak kabul görmektedir. Yezid kelimesinin taşıdığı olumsuz mana itibarıyla kendilerini İslâm dünyasının lideri/hadimi olarak gören, her daim Ehl-i Beyt'e bağlılığını ifade eden Osmanlı ailesinin çocuklarına dinî, fikrî ve mefkûre yönünden aykırı gelecek bir ismi vermesi beklenemez. O halde "bâ-eki ile "ebû" ismi arasında, ifade ettiği mana itibarıyla bağlantı zayıf görülmektedir. Osmanlı inanç, düşünce ve idealleri dikkate alınarak ileri sürülebilecek mantıklı görüş, "Bâ-yezid" kelimesinin "*Yezid karşıtı*" bir mana ifade etmesi gerektiğidir. Bu ifade edilecek mana; dinî bir içeriğe sahip olduğu gibi, asıl olarak "Yezid" kelimesinin "*zalim*" anlamıyla ilişkili olmalıdır. Çünkü çocuklarına Bayezid ismini koyan I. Murad ve II. Mehmed devirleri fütihat politikalarının yoğun yaşandığı, adalet vurgusunun ön planda olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde Aleviliğin (Safevî Kızılbaşlığı) sorun olmadığı da göz ardı edilmemelidir. I. Murad döneminde Osmanlılar, Germi-yanoğulları gibi güçlü Türkmen beyliklerine karşı halkı koruma siyaseti izleyerek, adalet prensiplerine olan bağlılıklarını ön plana çıkarmışlardır. Zaten mensup oldukları İslâm Dini'nin gereği zulmün zıttı olan adalet ilkesine uymaları zorunluydu. Bunun için de "adaletnemeler" yayınladılar. İşte bu adalete yapılan vurgular hükümdarın zihninde çocuğuna "*adaletin*" zıttı olan "*zulüm/zalimlik*" kavramıyla özdeşleşen Yezid'in adına "*mukabil/ karşıtlık*" anlamı veren Farsça "bâ-eki eklenerek isim yapılmış ve adalet vurgusu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece "Bâyezid" kelimesinin manası olumlu hale dönüştürülerek "*müşfik, adil*" anlamı verilmiştir. Sonuç olarak; Osmanlı şehzadelerine Bâyezid kelimesinin menşei ne olursa olsun içerdiği mana, "*zulme ve zalime karşı olan*" veya "*adil*" olduğu kanaati daha belirgindir.

Anahtar Kelimeler: Bâyezîd, Kızılbaşlık, Osmanlı, Arap ve Fars Dili

Abstract

The people evaluating "Bâyezid", commonly known as the names of Sultans' sons in Ottoman State, within the frame of Alevi and Bektashi faith thinks that it is an attitude of Ottoman dynasty that comes out against Alevi and Bektashi faith; therefore, it is important to discuss the meaning of "Bâyezid" and why it is given as a name to the men from dynasty. "Yezid" is an infamous name because of Yezid bin Muaviye

who martyred Hz. Hüseyin in Karbala. In Turkish, the word Yezid is used with its meanings; “high-handed, merciless, cheater, impostor”. And also Turkish people use that name for “the one that is hated”. Ottoman Empire name their enemies as Yezid. At Yıldırım Bayezid and Timur struggle, Timur is identified as Yezid while Ottomans as prophet’s descendants. Some writers make similar metaphors. In historical sources, Yezid is generally described as the representative of cruelty and oppressors. For instance, the poet Mehmed uses “*le’anehu’llah*” that means “God curse him” in every line that includes the word Yezid. The writers like Hadîdî, Şani-zâde Mehmet Ata’llah Efendi, Evliya Çelebi attach offensive adjectives such as “dirty, villainous, ignorant, dreadful, junub, cursed, canine”. Artillery clerk, Abdulkadir Efendi uses the expression “*küffâr-ı Yezidân*” that means “infidelity”. It is easily understood that the Word Yezid has a negative meaning in both historical sources and sources at the present time. The situation is different in naming Ottoman Emperors. If the appendix “bâ-“ in the word Bâyezid is thought “father/ancestor”, then Bâyezid means “*Yezid’s father/ancestor*”. The transformation in the name of Bâyezid-i Bistamî, whose real name is Ebû Yezid Tayfûr b. İsa b. Sürûşan, is explained through its common usage in colloquial language. Accordingly, it is broadly accepted the word “Bâ-yezid” is different writing version of the word “Ebû-yezid” but has the same meaning. Ottomans is commonly defined themselves as the leader of Islamic World and with their loyalty to Ahl al-bayt. Considering the negative meaning of the word Yezid, it is impossible for Ottomans to give that name to their sons. The connection between the appendix “bâ-“ and the name “ebû” remains weak in terms of meaning. Considering Ottomans’ beliefs, thoughts and ideas, it requires that the word “Bâ-yezid” means “anti-Yezid”. That meaning has a religious content and also basically it should be related to the “oppressor” meaning of the word “Yezid”. Conquests policy and emphasis of justice are at the forefront in the periods of Murad I and Mehmed II who gave their sons the name Bayezid. Additionally, it is important that Alevi (Safevid Kizilbash) did not pose a problem in the periods of I. Murad and II. Mehmed. Ottomans in the period of Murat I carry out a public protection policy against powerful Turkmen Beylics like Germiyans and they give priority to the justice principles. In any case, justice principle against cruelty is an obligation and also a necessity for the Ottomans who believe in Islam. They have published warrant of justice for this purpose. Considering that emphasis upon justice emperors attach Persian appendix “bâ” which means “*opposi-*

te/contradiction” to the word Yezid that is associated with “*cruelty/oppressor*”. By this way, they empower justice point and the meaning of “Bâyezid” transforms into a positive meaning; “*kind, fair*”. Consequently, it is obvious that Bâyezid contains a meaning that refers to “the one who is against cruelty and oppressor” or “fair-minded” regardless of its origins.

Key Words: Bâyezîd, Kizilbash, Ottoman, Arabic and Persian Language

1-Giriş

İsimler ve onların anlamı ile ilgili yapılan değerlendirmeler tarihin her döneminde farklı anlamlara ve değerlendirmelere neden olmuştur. Çoğu zaman verilen isimlerin tarihsel ve kültürel bir değer taşıdığı ve o ismi taşıyanın da bir misyonun devamı olduğu iddia edilmektedir. Bu iddianın her zaman geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte milletler özellikle belli isimleri verme hususunda dikkatli olmuylar ve bunları çocuklarına vermekte özellikle titiz davranmışlardır.

Türklerin İslamiyet’i din olarak benimsemelerinden sonra, İslam tarihine ve kültürüne büyük saygı göstermişler ve çocuklarına İslam büyüklerinin isimlerini vermeye başlamışlardır. Bu isimlendirmede o kadar ileri gidilmiş ki neredeyse artık isimlendirmede Türkçe isimler unutulmaya başlanmıştır. Bu hassasiyet, bazı hususların gözden kaçmasına, çoğu zaman zaman yanlış anlamlara ve değerlendirmelere neden olmuştur.

İslamiyet’ten önce Türkler çocuklarına ad verirken çok titiz davranmışlar, çocuğun adı ile karakteri arasında bir bağ olduğuna inandıkları için isimlendirmede bu hassasiyeti her zaman göz önünde bulundurmuşlardır. Dede Korkut anlatımlarında da görüldüğü üzere, çocuğun isim almasında onun bir kahramanlık göstermesi de beklenirdi. Türkler, ismin davranışlarla olan bağlantısına önem vermelerinden ötürü, verilen ismin seçici olmasına dikkat ederek seçici davranmışlardır.

İsimler mensubiyetlerimiz ve inançlarımızı göstermişe bakımından da önemlidir. Bu konuda dikkatli davranan kimseler, kendi inanç ve kimliğini belirlemede önemli olduğunu varsaydığı isimleri kullanmakta ve çocuklarına bu isimleri vermede daha özenli davranmaktadır. Türkler de kimi zaman millet kimliğini ön plana çıkaran isimleri, kimi zaman da inanca ait isimleri tercih etmişler, kimi zaman da verdikleri isim konusunda yanlış anlamlara da sebep olmuşlardır. Bu yanlış anlama ve değer-

lendirmeye sebep olan isimlerden biri ve belki de en önemlisi “Bâyezid” ismi gelmektedir.

1- Bayazid İsminin Osmanlı Şehzadelerine Verilmesi

Osmanlı hanedanı tarihinde şehzadelere ad olarak verilen “Bâyezid” ismi muhtelif tartışmalara yol açmıştır. Alevî ve Bektaşîlerin genellikle “*bed-menişin ve fail-i şerrin*” timsali olan “*ebu’l-habâis*” “Yezid” adı üzerinden, Osmanlı hanedanının Alevî ve Bektaşî inancına karşı bir tavrı olduğunu iddia etmişlerdir. Bâyezid kelimesinin anlamının ve hanedan üyelerine ad olarak konulmasının sebebinin açıklığa kavuşturulması bu husustaki tarihî hakikatlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2- Bâyezid adının kökeni üzerine

Bâyezid (دی‌زی‌اب) kelimesi “bâ” (اب) ve “yezid” (دی‌زی) olmak üzere bir ek ve bir isimden meydana gelmiştir.

a) Kelimedeki “bâ” ekinin ne olduğuyla ilgili olarak dört görüş ileri sürülebilir;

1-Arapça bir isim olup, “baba, ata” anlamına gelen veya bazı kelimelerle meydana getirdiği terkiplerde mübalağa ifade eden “eb” (با) (cemi: abâ) veya “ebû” (وبا) ya da “bû” kelimesi (Kılıç, 1994, 65). Misal:

- Eb-i müşfik: Şefkatli baba,
- Ebu-cehl (لج‌وح‌وب); cehaletin babası: Amr bin Hişam
- Ebu Hanife (ده‌في‌ن‌ح‌وب); Ebû Hanîfe Numan ibn-i Sâbit İmam-ı Âzam
- Ebu-leheb (ب‌هل‌وب); alev babası: Abduluzza bin Abdulmuttalip
- Ebu Tûrâb: Toprak babası, Hz. Ali’nin lakaplarından biri,
- Ebu’l-beşer: İnsanların babası, Hz. Âdem,
- Ebu’l-feth: fetihler babası,
- Ebü-z-zeheb: altın babası, zengin adam,
- Ebül-l-iber: edepsiz, utanmaz.
- Ebu Yezid: Yezid’in babası. Memlûk kaynaklarında Arap imlasına uygun olarak çoğunlukla “Ebû Yezid” şekli kullanılmıştır (Kanat, 2006, 123-134). Kuzey Afrika Arapçası’nda ise Bâ-Yezid kullanım şekli oldukça yaygındır (Kılıç, 1994, 65).

2-Arapça şahıs ismi başına gelen, künye ve nispet yerine geçen “ba-” (اب) ön eki.

Misal; Bâ-Alevî: Seyyid ve sufilerin mensup olduğu, Arabistan’da Terim kasabasında yaşayan bir ailenin adı.

- Bâ-Fakih; Bâ-Alevî ailesinin bir kolu.
- Bâ-Fadl; Yine Terim kasabasında yaşayan bir şeyh ailesi.
- Bâ-Mahreme; Asıl adı Takiyyüddin Abdullah b. Ömer b. Abdillâh Bâ-Mahreme el-Yemenî olan Yemenli bir fıkıh ve astronomi âlimi (Sakkar, 1991a, 355; Sakkar, 1991b, 357; Kırbıyık, 1991, 358).

3-Farsça bir edat olan ve geldiği kelimeye “ile” ya da “... li” anlamı veren “ba-, be- (اب)” eki. Farsçada isim ve fiil tabanlarına türlü ekler getirilerek sıfat işleyişinde kelimeler yapılabilmektedir. İsim tabanlarına getirilen ön eklerle yapılan sıfat eklerinden biri “bâ-” ekidir. Misâl:

- Cemâl-i bâ-kemal: tam, mükemmel güzellik,
- yaran-ı bâ-safâ: safalı dostlar,
- bâ-berat: berat ile
- bâ-emr-i âli: sadrazam emri, ferman ile
- bâ-haber: haberli,
- bâ-kemâl: olgunlukla,
- bâ-safâ: safalı, hoş,
- bâ-tapu: tapulu,
- bâ-vekar: vakarlı,
- be-nâm: namlı, ünlü,
- be-hired: akıllı

4-Farsça bir edat olan ve geldiği kelimeye “rağmen”, “mukabil”, yani “karşı” manası veren “bâ- (اب)” eki. (Şükûn, 1996, 215). Misal:

- bâ-nur (رون اب): nura karşı
- bâ-behest (تس خباب): sese (gürültüye) karşı
- bâ-baht (ت خباب): talihe rağmen
- bâ-an (ن ا): bununla beraber, buna rağmen (bâ-ân heme kûşîş kârî ne-tevânest bekoned; Bütün o çabalamaya rağmen bir iş yapamadı) (<http://www.dilciler.com>)

b)“Yezid” kelimesi Arapça has isim olup, Kerbela’da Hz. Hüseyin’i şehit eden Yezid bin Muaviye adına izafeten mevzubahis edilmiştir. Bu katil/zalimin adından dolayı tepki gören bir isimdir. Emevî hükümdarlarından (661-750) ikinci (Yezid

b. Muaviye), dokuzuncu (Yezid b. Abdulmelik) ve on ikinci (Yezid b. Velid) halifelerin isimleri Yezid olup, ayrıca Yezid b. Mühelleb gibi devlet adamlarının da isimleridir (Yıldız, 1986, 413). Yalnız olarak Yezid ismine ünlü şu kişilerde rastlanmaktadır;

- Ebû Yezid Tayfûr b. İsa b. Sürûşan (ölm. 234/848)
- Celâleddîn Ebû Yezîd Pürânî (ölm. 1457)
- Ebû Yezîd Ma'n İbni Yezîd İbni Ahnes (ölm. 683)
- Ebû Yezîd en-Nükkârî (ö. 947)
- Ebû Yezid el-Kurtubî
- Ebû-Yezîd (v. 159/775)
- Ebû Yezîd el-Kazvînî
- Ebû Yezîd Ebân b. Yezîd (ö.780)
- Ebu Yezid el-Medenî
- Ebu Yezid ed-Debusî (v.430)
- Ebû Yezid bin Rahmetullah bin İmankulî

Yezid ismine “bâ” takısıyla birlikte rastlanan ünlü kişiler ise şunlardır;

- Bâyezid-i Ensârî: (ایراصنا ديزياب): Bâyezid b. Abdillâh b. Muhammed el-Ensârî (980/1573), Afganistan’da Revşeniyye adlı Rafizi bir tarikatın kurucusu.
- Bâyezid-i Bistamî (ایماطسب ديزياب)
- Bâyezid Halife (Bayezid-i Rumî) (922/1516): Mutasavvıf şair, Cemal-i Halveti’nin müridi.
- Bayezid Halife b. Abdillâh el-Edirnevî er-Rûmî (v. 900/1494)
- Bâyezid I (1354-1403): Osmanlı hükümdarı
- Bâyezid II (1448-1512): Osmanlı hükümdarı
- Bâyezid: Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu, şehzade

3-Bâyezid adının manası üzerine

Türkçe sözlüklerde “Yezid” kelimesi; “zulmeden, acımasız, hilekâr, sahtekâr” anlamlarına gelmektedir. Bu kelime umumiyetle “nefret edilen kimseler” için kullanılır. Osmanlı tarihi kaynakları, Osmanlı Devleti ile mücadeleye girişen düşmanlarını, Yezid tesmiye ederek ve özdeşleştirerek nefret edilen bu kişi üzerinden Osmanlılara meşruiyet kazandırmak istemişlerdir. Nitekim Şükrullah (1947, 58) Bayezid-Timur mücadelesinden bahsederken; “Ama Temür daha önce gelip suları tutmuştu.

Yezidlilerle Yalavaç soyu gibi. İki ordu karşılaşır savaşa başlayınca gazi padişahın ordusunda bulunan Tatar ve kötü düşünceli kâfir çerisi, tıpkı Kufelilerin Emirü'l-Müminîn Hüseyin'e yaptığını yapıp yüz döndürdüler" diyerek Osmanlıların nefretini çeken Timur Han'ı "Yezid", Osmanlıları ise Peygamber soyuna benzeterek iyi ve kötü nitelendirmesi yapmıştır. Mevlana Mehmed Neşrî de (2008, 159) bu mücadeleden bahsederken; "*Temür Pencşenbih gün sabah Yezid-vâr sulu yire konup, Bâyezid Han ol gün ikindüden sonra Hüseyin-vâr Kerbelâ-veş yire kondı*" ifadesiyle Timur'un konumunu Yezid'e, Sultan Bayezid'in konumunu Kerbela'daki Hz. Hüseyin'e benzetmiştir. Keza benzer bir benzetme Solak-zâde Tarihi'nde yapılmıştır. (Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 1989, 98) Bu ifadelerle zulmün ve zalimlerin timsali olan Yezid ile Timur'u, mazlumların ve ezilmişlerin sembolü olana Hz. Hüseyin ile de Bâyezid'i özdeşleştirmiştir. Oruç Beğ, *Tevârih-i Âl-i Osman* (2008, 152) adlı eserinde anlattığına göre Sultan II. Bayezid, Ağustos 1492'de Manastır'dan Edirne'ye yaptığı bir seyahat esnasında Kalender dervişi kıyafeti giymiş suikastçıların saldırısına uğramıştır. Oruç Beğ bu saldırıyı yapanları; "*Yezid-i havâric, Rafizî-i mel'un kâfir, nemed-pûş, Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la'net-gûş-i mengûş, mel'ûn-fidâ, sünnetsüz, taharetsüz, necis-i murdâr...*" cümlesiyle tüm kötü sıfatları Yezid kelimesiyle birlikte ve eşdeğer olarak kullanmıştır. *Târîh-i Osmânî* Encümeni kurucularından Efdaleddin Bey'in Yezid için yazdığı "*kara vicdanlı, zalim*" (Efdaleddin, 1908, 218-220) ifadesi Osmanlı entelektüel bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Türk edebiyatında da Yezid kötülüğün sembolü olarak anılır. Bu yüzden kötülük yapan insanlara "*seni yezit seni*" veya "*yezid tohumu*" denir. R. N. Güntekin de "*Kolay canı çıkar mı o yezidin?*" (Türk Dil Kurumu Sözlüğü) ifadesiyle Yezid'e yüklenen nefreti ifade eder.

Osmanlı kaynaklarının bazılarında da Yezid'in adının geçtiği yerlerde "*Allah ona lanet etsin*" manasına gelen "*le'anehu'llah*" beddua cümlesi (Âşık Mehmed, 2007, 297) veya "*pis, mundar, alçak, rezil kimse*" manasına gelen "*pelid*" (Hadidi, 1991, 129), Yezîd-i bed-likâ, Yezîd-i pür-necis gibi hakaret içerikli eklemeler yapılmıştır. Şani-zâde Mehmet Ata'ullah Efendi (2008, 136) de "*Yezidî-meniş câhilân*" (Yezid-huyulı cahiller) tabiriyle Yezid kelimesine kötülük ve hakaret yüklemiştir. Evliya Çelebi (2001) ise Yezid'i, cünüp (pis), haşerat, lanetli, kelb, adud (zalim) gibi sıfatlarla anlatır. Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi (2003, 308) ise 1601 tarihinde İstoni-Belgırad'ta meydana gelen olaylarından bahsederken Yezid kelimesine "*kâfir-*

lik” gibi daha şiddetli bir anlam yükleyerek “*küffâr-ı Yezidân*” tabirini kullanmıştır.

Osmanlı belgelerinde görülen enteresan bir husus da “*Yezidlik etmek*” veya “*Yezid taraftarı olmanın*” kanunen olmasa bile (Çünkü Osmanlı ceza kanunlarında böyle bir suçta rastlanmamaktadır. Fıkıhta suçlar “cinâyât, kısas, diyât, ukübât, hudûd, serika ve eşribedir.) algıda ve anlayışta bir suç olarak görülmesidir. Nitekim Mühimme Defterlerinde rastlanılan Musul beyine ve kadısına yazılan bir hükümde geçen “*Bâbü Irâk halkı sâdât tarafına rafz isnâd idüp sâdât dahi anlara Yezidlik isnâd idegelmişlerdür.*” (6 Numaralı Mühimme Defteri, 1995, 388-389) kaydına göre Musul’un Bâbü’l-Irak mahallesi halkı ile burada yaşayan Sadat’ın birbirlerine Râfizîlik ve Yezidlik isnat ettikleri ve şikâyette buldukları görülmektedir. Bu şikâyet üzerine Osmanlı hükümeti, Musul beyine ve kadısından araştırma yapılmasını ve iki tarafın düşmanlığına son verilmesini istemiştir. Burada ilginç olan Yezidlik etmenin kötü bir davranış olduğu ve şikâyet mevzusu suç olarak algılanmasıdır.

Osmanlı belgelerinde “*bey’-i min-yezid*” diye enteresan bir tabir vardır. Bu tabirin manası “*müzayede yani artırma ile satış yapma*” demektir. Bu tabirdeki Yezid kelimesi, bazı Osmanlı şairlerinin dilinde edebiyatımızda kendi manasında kullanılmıştır. Mesela;

Metâ-i hân-i azizana müşteri olma

Bu Kerbela’da olan bey’ min-yezid midir? Lâ (Pakalın, 1983, 215)

Yukarıda verilen bilgilerden Yezid kelimesinin anlayış, algı ve lisanımızda menfi bir anlama sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu olumsuz anlayışa rağmen Osmanlı hükümdarları evlatlarına bu ismi neden vermişlerdir? Bâyezid kelimesinin ıstılahî-hakiki manasının ortaya çıkarılması bu sorunun cevabını verecektir.

Bâyezid kelimesindeki “bâ-“ eki “baba/ata” manasında alınır ise “*Yezid’in babası/ atası*” anlamı çıkar. Gerçek adı Ebû Yezid Tayfûr b. İsa b. Sürüşan olan Bâyezid-i Bistamî’nin adındaki dönüşüm halk lisanındaki yaygın kullanım şekli ile izah edilmektedir. Aynı şekilde bazı “Ebû-yezid” adını taşıyanlar, özellikle de Kuzey Afrika Arapçasının hâkim olduğu yerlerde yaygın olarak “Bâ-yezid” şeklini kullandıkları görülmektedir. Nitekim Mısırlı İbn Hâcer el-Askalanî (1372-1449), Yıldırım Bâyezid’den bahsederken onun adını “*Ebû Yezid bek b. Osman at-Türkmanî*” olarak kaydetmiştir (İnalçık, 1948, 350). İşte bu yazım tarzına istinaden, “Bâ-yezid” kelimesinin, “Ebû-yezid” kelimesinin farklı bir yazım tarzı olduğu, lakin aynı manaya geldiği yaygın bir kanaat olarak kabul görmektedir. Bu görüşe istinaden de özellikle

Alevî ve Bektaşî inanca sahip insanların Osmanlı hanedanının Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'e düşmanlık eden ve onları şehit eden Yezid (*le'anehu'llah*)'in ismini çocuklarına vermelerini “*karşılık ve düşmanlık*” olarak algılamışlardır. Oysa yukarıda izah edildiği gibi “Yezid” kelimesi kroniklerimizde, dinî ve fikrî hayatımızda olumsuz bir mana taşımaktadır. Bundan dolayı da kendilerini İslâm dünyasının lideri/hadimi olarak gören, her daim Ehl-i Beyt'e bağlılığını ifade eden bir ailenin çocuklarına dinî, fikrî ve mefkûre yönünden aykırı gelecek bir ismi vermesi beklenemez. O halde “bâ-“ eki ile “ebû” ismi arasında, ifade ettiği mana itibarıyla bağlantı zayıf görülmektedir.

“Bâ-yezid” kelimesindeki “ba-” ekinin, Arapça şahıs ismi başına gelen, künye ve nisbe yerine geçebileceği de tartışılması gereken bir husustur. Bu durumda aldığı ek aidiyet ve nispet (bağıntı, ilgi, ilinti) bildireceğinden, “Bâ-yezid” kelimesinin manası Yezid’le ilgili/ ilintili/ ilişkili, Yezid’e ait veya Yezidî olacaktır. Bu anlam da Osmanlı inanç ve düşüncesine aykırı olduğundan, künye ve nispet (aidiyet) belirten bir takının kullanılması uygun görülmemektedir.

“Bâ-yezid” kelimesindeki “bâ” ekinin geldiği kelimeye “ile” ya da “... li” anlamı veren Farsça “ba-“ edatının olması halinde Bayezid kelimesinin manası Yezidli veya Yezid’le beraber olacaktır. Bu mana da yukarıdakiler gibi Osmanlı inanç ve düşüncesine aykırı olduğundan “bâ” ekinin edat olarak kullanılması uygun düşmemektedir.

Bu noktada Osmanlı inanç, düşünce ve idealleri dikkate alınarak ileri sürülebilecek mantıklı görüş, “Bâ-yezid” kelimesinin “*Yezid karşıtı*” bir mana ifade etmesi gerektiğidir. Bu ifade edilecek mana; dinî bir içeriğe sahip olduğu gibi, asıl olarak “Yezid” kelimesinin “*zalim*” anlamıyla ilişkili olmalıdır. Çünkü gerek I. Bayezid’in babası Sultan I. Murad, gerekse II. Bayezid’in babası Sultan II. Mehmed devirleri fütihat politikalarının yoğun yaşandığı, adalet vurgusunun ön planda olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde Osmanlı Devleti’nde Aleviliğin (Safevî Kızılbaşlığı) sorun olmadığı da göz ardı edilmemelidir. Sultan I.Murad döneminde Osmanlılar, güçlü Germiyanogulları gibi Türkmen beyliklerine karşı halkı koruma siyaseti izleyerek, adalet prensiplerine olan bağlılıklarını ön plana çıkarmışlardır (Emecen, 1999, 10). Zaten mensup oldukları İslâm Dini’nin gereği zulmün zıttı olan ve Kitab-ı Mübin’de “(Allah) insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder” (Nisa Suresi, 58. Ayet)” ve “şüphesiz Allah, âdil davrananları sever” (Mümtehine Suresi 8. Ayet)” emirlerinin muhatabı olarak adalet ilkesini uygulamada

göstermek için “adaletnâmeler” ve “istimaletnâmeler” yayınlamışlardır. Defterdar Mehmed Paşa'nın

“Ol şehindir saadet-i kevneyn,
Meyli yok zulme, adle mâîldir.
Hazret-i izzete ahabbünâs,
Yevm-i mahşerde şâh-ı adildir.”

mısraları da Osmanlı adalet anlayışını gösteren önemli bir kayıttır. İşte bu adalete yapılan vurgular hükümdarın zihninde çocuğuna “*adaletin*” zıttı olan “*zulüm/zalimlik*” kavramıyla özdeşleşen Yezid'in adına “*mukabil/ karşılık*” anlamı veren Farsça “bâ-“ eki eklenerek isim yapılmış ve adalet vurgusu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece “Bâyezid” kelimesinin manası olumlu hale dönüştürülerek “*müşfik, adil*” anlamı verilmiştir. Bu ismin/anlamın verilmesi, Osmanlı mefkûresinin anlaşılması açısından da önemlidir. Zira adalet vurgusu, gerek Sultan I. Murad döneminde mücadele edilen Anadolu Türkmen beyliklerine ve Balkan Hıristiyanlarına, gerekse Sultan II. Mehmed döneminde mücadelenin yoğun yapıldığı Hıristiyan dünyaya ve yine bir başka Türkmen Akkoyunlulara karşı, Osmanlı adil nizamının (nizam-ı âlem) propagandasının etkili bir şekilde yapılmasına katkı sağladığı muhakkaktır. Bu da Osmanlı fütuhatinin başarılı olmasına ve Devletin yücelmesine yardımcı olmuştur. Diğer taraftan “*zulmün men'i*” konusunda hassas bir yönetim anlayışına sahip Osmanlıların çocuklarına “*zulme karşı*” manasına gelen bir isim vermesi, “*adâlet-i mahzâya*” denilen katıksız, tam adaleti savunmadaki iddialarını da gösterebilir. Hele ki İslâm âleminin hamisi sıfatıyla kendisini “*i'lay-ı kelimetu'llahın*” en büyük temsilcisi olarak gören ve Kemal Paşa-zade'nin (1991, 545), “*cihangirlik azmini cezm idüb*” diyerek cihan sultanlığını te'yyid ettiği Ebu'l-Feth Sultan Mehmed'in çocuğuna Bayezid ismini vermesi, düşünce yapısı, inançları ve mefkûresi açısından gayet normal görünmektedir. Nitekim Bizanslı tarihçi Mihail Kritovulos, “*akdem-i a'mâli reâyâ ve berâyânın ni'met-i adâletle mütena'im olması kazıyyesi idi.*” sözüyle Fatih Sultan Mehmed'in adalete verdiği değere ve anlayışına işaret etmiştir (Özcan, 1982, 26).

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak; Osmanlı şehzadeleri ve hükümdarlarına ad olarak verilen Bâyezid kelimesinin menşei ne olursa olsun içerdiği mana, “*zulme ve zalime karşı olan*” veya “*adil*” demektir. Yezid'in babası veya Yezid'le beraber manaları ise, kelimenin geli-

şine göre mümkün olsa bile Osmanlı hükümdarlarının bu manayı düşünerek çocuklarına isim koymadıkları muhakkaktır. Aksi takdirde Osmanlı inanç ve mefkûresi ile çatışan/çakışan bir durum söz konusu olurdu ki, bu durum da Ehl-i Beyt'e bağlılık açısından Osmanlıların İslâm âlemindeki meşruiyetini tartışmalı hale getirirdi. Şah Nadir zamanında Şii İran'ın dahi Osmanlı Hilafetini tanımak istediğini beyan etmesi, Osmanlı meşruiyetinin tartışmasız kabul edildiğinin bir göstergesi olarak "Bayezid" kelimesine "adaletli" anlamı yüklememizi gerekli kılmaktadır.

Özellikle isimlendirmelerin bir taraftarlık veya muhaliflik oluşturma gayelerini çoğu zaman taşımadıkları da dikkate alınacak olursa, günümüzde kimi kargaşa ve kaos çıkarıcıların bunları kendileri için malzeme olarak kullanma yoluna gittikleri muhakkaktır. Türkler arasında isimlendirmelerde inanç tercihlerinin rolü diğer İslam ülkeleri ile mukayese edildiğinde yok denecek kadar az olduğu görülecektir

KAYNAKLAR

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564–1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks, Ankara 1995, Devlet Arşivleri Genel Müd. Yay.

ÂŞIK MEHMED, (2007), Menâzırü'l-Avâlim, (Haz. Mahmut Ak), II, Ankara: TTK Yay.

EMECEN, Feridun, (1999), "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", Osmanlı Devleti Tarihi, (Edt. E. İhsanoğlu), 1, İstanbul: Zaman Yay.

ES-SAKKAR, Sami, (1991a), "Bâ Alevî", DVİA, c.4, İstanbul: İSAM Yay.

ES-SAKKAR, Sami, (1991b), "Bâ Fadl", DVİA, c.4, İstanbul: İSAM Yay.

EVLİYA ÇELEBİ, (2001), Seyahatnâme, (Haz. Y. Dağlı-S.A.Kahraman), 4, İstanbul: Yapı-Kredi Yay.

HADİDİ, (1991), Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul: İÜ. Yay.

İNALCIK, Şevkiye, (1948), "İbn Hâcer'de Osmanlılar'a Dair Haberler II.", DTCFD, VI/3, Ankara: AÜ. Yay.

KANAT, Cüneyt, (2006), "Memluk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXI/1, İzmir.

İBN KEMAL, (1991), Tevârih-i Âl-i Osmân, VII. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara: TTK Yay.

KILIÇ, Hulusi, (1994), "Eb", DVİA, 10, İstanbul: İSAM Yay.

KIRBIYIK, Kasım, (1991), "Bâ Mahreme", DVİA, 4, İstanbul: İSAM Yay.

- MEVLANA MEHMED NEŞRÎ, (2008), Cihânnümâ, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul: Çamlıca Yay.
- ORUÇ BEĞ, (2008), Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul: Çamlıca Yay.
- ÖZCAN, Abdulkadir, (1982). “Fatih’in Teşkilât Kanunnamesi ve Nizâm-ı âlem için kardeş katli meselesi”, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, XXXIII, 1-56.
- PAKALIN, M. Zeki, (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, İstanbul: MEB Yay.
- SOLAK-ZÂDE MEHMED HEMDEMÎ ÇELEBÎ, (1989), Solak-zâde Tarihi, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ŞANİ-ZÂDE MEHMET ATA’ULLAH EFENDÎ, (2008), Şani-zâde Tarihi, (Haz. Ziya Yılmaz), 1, İstanbul.
- ŞÜKRULLAH, (1947), Behcetü’t-tevârih, (Haz. Çiftçioğlu N. Atsız), İstanbul: Türkiye Yay.
- ŞÜKÛN, Ziya, (1996), Farsça-Türkçe Lûgat, 1, İstanbul: MEB Yay.
- TEKİNER, Efdaleddin, (1908/1326), Muhtasar İslâm Tarihi, I, İstanbul: Kader Matb.,
- TOPÇULAR KÂTİBİ ABDULKADİR (KADRÎ) EFENDÎ, (2003), Tarih, (Haz. Ziya Yılmaz), 1, Ankara: TTK Yay.
- YILDIZ, H. Dursun, (1986), “Yezid b. Mühelleb”, İA, 13, İstanbul: MEB Yay.

ÜBER DIE MISSDEUTUNG DES NAMENS „BÂYEZİD”

Ali Sinan BİLGİLİ *

Zusammenfassung

Der Name „*Bâyezid*“ begegnet uns als Name für die osmanischen Prinzen. Es ist überaus wichtig, sich zu fragen, was die Bedeutung des Namens „*Bâyezid*“ ist und weshalb die Osmanen sich dafür entschieden haben, ihn als Namen für ihre Herrscher zu verwenden. Besonders im Hintergrund der Tatsache, dass die Aleviten und Bektaschi dies als einen Ausdruck für die feindliche Gesinnung der Osmanen ihnen gegenüber betrachten. Der Name „*Yezid*“ ist ein in Ungnade gefallener Name, wegen der Verbindung zu Yazid b. Mu’awiya, durch den Hüseyin (der Sohn des Imam Ali) den Märtyrertod erlebte. Das Wort *Yezid* assoziiert Begriffe wie „Tyran“, „erbarmungslos“, „Betrüger“ oder „hinterlistig“. Es wird für Menschen gebraucht, die „gehasst“ werden. Darüber hinaus nannten die Osmanen ihre Feinde *Yezid*. Bei der Erwähnung der Schlacht zwischen Beyazid und Timur wurden die Osmanen mit der Familie des Propheten und Timur mit Yazid verglichen. Auch andere Autoren zogen diesen Vergleich, und in historischen Quellen repräsentierte dieser Begriff den Tyrannen und die Unterdrückung. [?]. So zögert z.B. der Dichter Âşık Mehmed nicht, jedes Mal wenn der Name *Yezid* erwähnt wird, das Wort “*le’anehu’llah*” (?) zu gebrauchen, was “Gott verdamme!” bedeutet. Auch Autoren wie z.B. Hadîdî, Şani-zâde Mehmet Ata’ullah Efendi und Evliya Çelebi haben das Wort *Yezid* mit herabwürdigenden Eigenschaften ergänzt – wie z.B. „dreckig“, „niederträchtig“, „unrein“, „verächtlich“, „Ungeziefer“, „verdammt“, „Hund“ oder „Unterdrücker“. Der Amtsschreiber des Kanonenbataillons Abdulkadir Efendi benutzt den Begriff „*küffâr-ı Yezidân*“, wobei er den Begriff mit einem noch übleren Ausdruck, „*kâfirlik*“ (Unglaube) erweitert. Wir begegnen einer abschätzigen Bedeutung des Begriffes *Yezid* sowohl in älteren Quellen als auch in gegenwärtigen Schriften. Es verhält sich jedoch anders, wird die Namensgebung für die osmanischen Herrscher betrachtet. Wenn wir „*bâ*“ in dem Wort „*Bâyezid*“ als „Vater/Ahne“ verstehen, dann bedeutet der Name „Vater/Vorvater des *Yezid*“. Dieser Veränderung in dem Namen von *Bâyezid-i Bistamî*, dessen eigentlicher Name *Ebû Yezid Tayfûr b. İsa b. Sürûşan* war, erklärt sich durch den Gebrauch des Namens (Bâ-

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Erzurum. E-mail: sbilgili@atauni.edu.tr

yezid), der in der Volkssprache im Umlauf war. Von dieser Schreibweise des Namens ausgehend, gilt es als allgemein erwiesen, dass die Namen „*Bâ-yezid*“ und „*Ebû-yezid*“, obwohl sie anders geschrieben sind, dieselbe Bedeutung tragen. In Anbetracht der abschätzigen Bedeutung des Wortes *Yezid*, ist es schwierig nachzuvollziehen, dass die osmanische Herrscherfamilie, die sich als Anführer/Diener der islamischen Welt betrachteten und stets ihre Verbundenheit zu der Familie des Propheten betonten, ihren Kindern einen Namen gaben, der ihrer Religion, ihrem Weltanschauung und ihrem Denken zu widersprechen schien. Folglich ist die Verbindung in Hinblick auf den Sinngehalt von „*bâ-*“ und „*ebû*“ als schwach anzusehen. Den religiösen und intellektuellen Idealen der Osmanen eingedenk, ist die logische Schlussfolgerung, dass das Wort „*Bâ-yezid*“ vielmehr die Bedeutung von „*Gegner Yezids*“ (*Yezid karşısı*) trägt, da das Wort bzw. der Name einen religiösen Inhalt hat und eigentlich mit der Bedeutung von „Unterdrücker, Tyrann“ verbunden ist, da in der Zeit von Murad I. und Mehmed II., die ihren Kindern diesen Namen gaben, die Expansionspolitik vorherrschend war und ein besonderes Augenmerk auf das Prinzip der Gerechtigkeit gelegt wurde. Außerdem darf man auch nicht vergessen, dass zu jener Zeit das Alevitentum (das „safawidische Qizilbaschtum“) kein Problem darstellte. In der Zeit von Murad I. betonten die Osmanen ihre Verbundenheit zu den Prinzipien der Gerechtigkeit, indem sie eine Schutzpolitik gegenüber einflussreichen anatolischen *Beyliks* (wie z.B. die *Germiyan*) verfolgten. Sie waren sowieso wegen ihrer Zugehörigkeit zum Islam dazu verpflichtet, sich an das Prinzip der Gerechtigkeit zu halten. Zu diesem Zwecke brachten sie sog. „Gerechtigkeitsschreiben“ (*adaletname*) in Umlauf. Diese Wichtigkeit des Prinzips der Gerechtigkeit für die osmanischen Herrscher führte dazu, dass man, dem Namen *Yezid*, um ihm mehr Nachdruck zu verleihen, das persische Präfix „*bâ-*“, was die Bedeutung „entgegengesetzt“ bzw. „dagegen“ trägt, voranstellte. Somit wurde die Bedeutung des Wortes *Bâyezid* verändert und trug fortan eine positive Bedeutung, nämlich „gerecht“ und „gutwillig“. Abschließend lässt sich sagen, dass es deutlich wird, dass der eigentlich Sinn des Namens *Bâyezid* (vor allem auch für die osmanischen Prinzen) - was immer auch der Ursprung des Wortes sein mag - „jemand, der gegen die Unterdrückung und den Unterdrücker bzw. Tyrann ist“ bzw. „gerecht“ war.

Schlüsselwörter: *Bâyezîd*, *kızılbaşlık* („das „safawidische Qizilbaschtum“), Osmanen, Arabisch und Persisch (?)